

Önkormányzat és helyi társadalom

A környezetgazdálkodás döntéseit és az ahhoz eszközként kapcsolódó környezeti nevelést, szemléletformálást is a lehető legalacsonyabb szinten, az elvégezendő feladatokhoz legközelebb kell meghozni, nyújtani, tehát érvényesülnie kell a *szubszidiaritás* elvének. Mindezt az önkormányzatiság elve testesíti meg, ezért a helyi társadalomban élők környezetének, természeti értékeinek védelméért elsősorban az önkormányzatnak – vagyis a helyi közösségnek - kell felelősséget vállalnia. Az elv nemcsak a települési, hanem kistérségi, helyi vidékfejlesztési közösségi, LEADER akciócsoporthoz, sőt, akár regionális szinten is szem előtt tartandó.

A helyi szinten keletkező ártalmak jó része helyben kezelhető, és a megelőzés, a védelem is ott szervezhető. A helyi közösségek környezeti tudatossága előfeltétele a regionális és nemzeti szintű kezdeményezések, például a z agrár-ökológiai program, vagy akár az európai integráció sikerességének. A szűkebb hazánkkal való azonosságtudat szolgálhat a helyi akciók, a környezettudatos életvitel alapjául – lelki egészség és a környezet védelme egymással kölcsönhatásban.

A helyi fenntarthatóságra törekvő programot alulról is kezdeményezheti civil szervezet, vagy akár az iskola is. Nagy szerepe van ebben az intézménynek és a környezeti nevelésnek is. És fordítva is: mivel legitimációval, helyismerettel és eszközökkel is rendelkezik, szükségszerű, hogy a fenntarthatóságért tanulásban, a környezeti nevelésben is fontos szerepet játsszon az önkormányzat. A helyi fenntarthatóságon kezdetben az értékek, a helyben használható erőforrások és a problémák, az önfenntartó képesség számbavételével lehetséges munkálkodni. A környezettudatos életvitel kialakítása azonban lehetetlen csupán hatósági eszközökkel. Az elmúlt évtizedekben a társadalom jó része elidegenedett saját életének tereitől. Forrásait elpazarolta, értékeit elszennyezte, elhanyagolta. A helyi környezet a helyi közösség állapotától is függ. Utóbbi újra magáénak kellene érezze a szemhatárán, tőle járóföldnyire lévő területek kincseit és bajait. A környezetért való civil elköteleződés maga is a környezeti nevelés része. „Ha komolyan meg kívánjuk változtatni az emberek magatartását környezetük iránt, nem elég csupán a hivatalos oktatásra koncentrálni, olyan stratégiára van szükség, amely mindenkihez szól, aki befolyásolható és aki hatással lehet mások viselkedésére, és ez voltaképpen mindenkire kell, hogy vonatkozzon.” (John Smyth, Jurmala, IUCN Konferencia, 1994.)

Több európai ország ismert stratégiája (a fent idézettekkel ellentétben) elsősorban az iskolai nevelésre, az iskolásokra, mint a nyilvánvalóan legfontosabb nemzedékre épít. A jelen Stratégia több nemzedéket tüntet föl egyidejű célcsoportként, mert csak több nemzedék közös figyelmével lehet sikeres és eredményes a helyi környezeti nevelés, alakulhat ki a szükséges szemléletmód, a megelőzés elsőbbsége a helyi társadalomban.

Helyzetkép

A fentebb tárgyalt feladatok törvényi kötelezettség formájában az már az 1990. évi önkormányzati törvényben megjelennek. A törvény a helyi közszolgáltatások körébe vonja többek között az épített és természeti környezet védelmét, az óvodai és alapfokú oktatást, nevelést, a közösségi tér és a közművelődés biztosítását, az egészséges életmód közösségi feltételeinek elősegítését (8. § (1)). A környezet védelméről szóló törvény (1995) pedig előírja, hogy az önkormányzat az illetékességi területére – az NKP-val és a település rendezési tervével összhangban lévő – környezetvédelmi programot kell kidolgozzon, továbbá a környezet állapotáról készített elemzés eredményéről évente egyszer köteles tájékoztatni a lakosságot (51. §). Az 54. § állampolgári jogként – és önkormányzati feladatként is – rögzíti a környezeti ismeretek megszerzésének, fejlesztésének lehetőségét. E törvények végrehajtása terén azonban sok mulasztás tapasztalható.

2008-ban a Google az „önkormányzat környezet” kérésre 2 190 000 találatot írt ki. Ebből az első 12 különféle programot megvizsgálva a következőket látjuk: 8 település környezet- és természetvédelmi programjainak 50 %-a nem tesz említést a KN-ről semmilyen megfogalmazásban. Ahol megemlítik („környezetvédelemről szóló tájékoztatás, előadások, a lakosság tudat- és szemléletformálása, különös tekintettel az ifjúság KN-ére”, „a környezet- és természetvédelmi szemlélet erősítése, az oktatás támogatása”), a KN jelentősen hátra sorolódik, gyakran az utolsó teendőként említik.

A helyi önkormányzat mint iskolafenntartó részt vesz az intézmény programjának kialakításában és betartatásában azaz a környezeti nevelés szempontjainak érvényesítésében. A település oktatáspolitikai koncepciójának rögzítenie kell az iskolai környezeti nevelés követelményeit, jó esetben a helyi környezet értékeire és veszélyeztetettségére is kiterjedően. Gyakran azonban az iskolafenntartó anyagi, vagy a szülők egyéni érdekeitől vezérelve nem kíván eme, a továbbtanulás során pontokat nem nyújtó programokra áldozni. A kevésbé aktív lakosok főként a médiából értesülnek a „máshol” megesett környezetszennyezésekről. Az ilyen hír túl elvont, inkább sokkot vagy szkepszist vált ki, mint cselekvést, mégis megrendítő a ciánszennyezés vagy az erdőpusztítás okozta árvizek spontán „környezeti nevelő” hatása. A közkedvelt természetfilmek gyakran adnak érzelmi indíttatást, sokszor hiányoznak azonban az egyes ember számára is elérhető gyakorlati természetvédelmi receptek, kapcsolódási pontok. A környezetkímélő életmódra vonatkozó tanácsok, szemléletformálás eleve „kisebbségi”, gyenge pozícióból szólnak. A társadalom legnagyobb „sajátélménye” a személtelés, amelyben mindenki részt vesz, és amelyet mindenki elítél. A globális vagy országos problémák helyett az emberek inkább saját településük természeti értékei vagy környezeti problémái iránt

érzékenyíthetőek, ezek megismertetésében, az ott élők bevonásában a helyi médiumoknak kiemelkedő lehetőségeik vannak.

Helyi zöld civil szervezetek jelenléte esetén a polgárok környezeti tudatossága erőteljesebben mutatkozik meg a tevékenységük gyűrűjében dolgozó társadalmi csoportok soraiban. A helyi társadalom környezeti neveléséhez hasznos tehát, ha az önkormányzat törvényben előírt feladatai összekapcsolódnak a helyi közösség kezdeményezéseivel. Hasznos, ha a feladatokat kiterjesztik a lakosság nemcsak formális bevonására a közösségi, összehasonlító kockázatbecslésen és együttműködő tervezésen alapuló, a helyi fenntarthatóságra összpontosító akcióprogram készítésekor. A helyi környezeti nevelés sarokköve lehet a környezetgazdálkodással kapcsolatos helyi konszenzus kialakítására egyidejűleg több nemzedék és szektor körében tett kísérlet. Erre léteznek hazai példák, települések, pl. Sátoraljaújhely, Szentendre, a Dörögdi-medence települései, Gömörszöllős, Hajdúböszörmény, Cserkút, Karcag, Kőszeg, Csömör, Gödöllő, stb.).

Az NKNS 10 éve során a fejezet finomabb céljaiból – úgy tűnik – semmi sem épült be a programokba, pedig a törvényi szabályozás „készen áll”, elő is ír közülük sokat. Noha rengeteg program van plusz-mínusz KN-nel, a helyi civilek és/iskolák, tanárok nem kérik számon MÉG A PROGRAMBA VALÓ BEÉPÍTÉST SEM, nem hogy annak érvényesítését. Még a mulasztásos törvénysértések ellen sem harcolnak. Még az MKNE sem harcolt a KÖNKOMP megmaradásáért sem. Több szándékot és erőt kellene a megvalósításba csatornázni. Áttörés lehet viszont a MÉTA program eredményeinek helyi megismertetése, vagy a klímabarát települések mozgalom, ahol a módszerek között felértékelődik a települési KN.

Javaslatok

Az önkormányzatnak

1. A helyi KN legfontosabb kívánalma az együttműködés, a nevelők részvétele a települési környezetgazdálkodásban, és a település részvétele az iskola pedagógiai tevékenységében. Ehhez belátó önkormányzatra és elhivatott pedagógusokra van szükség. Legyen az önkormányzatnak környezetvédelmi ügyintézője, aki legyen intézményesített összekötő kapocs a környezetgazdálkodás és a KN között.
2. Az iskolafenntartó önkormányzat biztosítson forrást a környezeti nevelésre. Az iskola „fizesse vissza” azt a település életében való részvétellel. Használjuk ki az új lehetőségeket: az iskola felől is érkezhets javaslat a képviselőtestület napirendjére pld. a GMO mentes vagy klímabarát településekhez való csatlakozásra, fogadjuk, kezeljük ezeket.

3. Egységes, a szubszidiaritáson alapuló helyi környezetgazdálkodás és az annak egyik eszközeül szolgáló szemléletformálás csak a riói folyamat részeként, az ökológiailag fenntartható fejlődésre, a helyi feladatok közös megalkotására is építő pedagógiai koncepció alapján képzelhető el. Ilyent várjon el az iskolafenntartó. Az ilyen konszenzusra törekvő, a szükséges jó kompromisszumoknak az egészséges helyi demokrácia kereteiben helyt adó koncepció megszületését szorgalmazza az iskola!
4. Helyeseljük, kezdeményezzük az iskola szektorközi (önkormányzat, civil ill. üzleti szféra, közművelődés stb.) kapcsolatait, együttműködését.
5. Az önkormányzat és a helyi társadalom belátáson alapuló, környezet-tudatos együttműködése alapozza meg a helyi fenntarthatóságot védő gondolkodást. Ennek során a közösség öfenntartási potenciáljának – a természeti, gazdasági, társadalmi és spirituális erőforrásoknak – a felmérése, tudatosítása és használatba vétele növeli a közösség és a település autonómiáját, valamint mérsékeli a globalizáció hátrányos hatásait.

A helyi gazdaságnak

6. Az üzleti élet, igazodva a nemzetközi és fejlődő hazai elvárásokhoz, erősítse kapcsolatait a közösségekkel és iskolákkal, tudatosítsa magában, hogy felelős társadalmi szereplő. Ebben legyünk kezdeményezők, és éljünk az együttműködések nyújtotta szemléletformálási lehetőségekkel is.

A helyi közösség tagjainak, civil szervezeteknek

7. Élünk a helyi társadalom szemléletformálásának alapvető eszközeivel: a nyilvánossággal, a döntéshozatalban való nemzedékközi részvétellel, a helyi médiával, a pedagógiailag is megalapozott akciókkal (e javaslatcsomagra virágzó példák vannak, pld. az első, nagyszülőket is bevonó környezeti nevelési program).
8. Ne mondjunk le a felnőttoktatásról, ne adjuk fel az előadások, tréningek, népfőiskolák, körök és klubok szervezését.
9. Célozzuk meg a helyi környezetvédelmi program megvalósítását. Ebben, nem egyformán, de mindenkinek jut személyre szabott feladat. (Először magát a programot kellene mindenhol elkészíteni. A legtöbb önkormányzat mulasztásos törvénysértést követ el e téren).
10. A már létező helyi gazdaságot vonjuk be a helyi környezetvédelmi, mi több, a helyi fenntarthatóságot célzó programba. Népszerűsítsük, vagy kezdeményezzünk organikus gazdálkodási formákat, stb.
11. A településfejlesztési tervre viseljük gondot a környezetvédelmi terv szempontjából. Az infrastruktúra fejlesztésénél kapjon a környezetvédelem elsőbbséget (előbb a szennyvíztisztítás, mint a látványtó, stb.). E téren a fenntarthatóságért tanulás a társadalom bevonása, a részvételi folyamat keretei között folyik.

12. A helyi civil szervezetek alakítsanak ki nemzedékközi nevelési, szemléletformálási programot, nyissák meg missziójukat a fenntarthatóság keresése felé, nyújtsanak személyes és szervezeti példát.

A helyi iskola vezetésének, tantestületének

13. A lakóhelyről, az életterünkről egyidejűleg több nemzedéknek szóló környezeti nevelés programjának fel kell ölelnie a következőket.
- A „saját hely” ismerete (domborzat, felszín, mikroklíma, táji adottságok, vizek, talaj, élővilág, ezek veszélyeztetettségének mértéke). Jó példa a MÉTA program.
 - A „saját hellyel” való lelki azonosulás, a hely magáénak vallása, „gazdaérzések”, közösségi érzés, tudat, a gondoskodás, a védelem attitűdjének kiváltása.
 - A helyi természeti értékek, a környezet védelmének stratégiája, eszközei, a megvalósítási készség (pld. GMO mentes vagy klimabarát település,).
 - A helyi közösség közös erkölcsi rendje, kommunikációja, a „cselekvő részes” attitűd kialakulása, működése.
 - Végül pedig az állampolgári tudatosság mindezeknek a regionális, országos, globális szintű kapcsolódásairól, a magyar környezetpolitika irányultságáról (elvi szinten növekszik erről a tudás, de elmarad a cselekvés).

Környezeti nevelőknek

14. Legyenek saját törekvéseink a „helyi” tanterv hellyel kapcsolatos részére irányulóan.
15. A fenti célok eléréséhez, a jövő nemzedékek természeti erőforrásokkal kapcsolatos jogainak védelméhez a KN-nek kifejezetten több nemzedéket kell bevonnia a környezeti szemléletformálás folyamatába. Ne hárítsuk el, tegyük magunkévá ezt az összetett feladatot. Vonjuk be a szülőket, nagyszülőket az iskolai környezeti nevelésbe.
16. Élünk a helyi közösség tagjaként.

Ajánlott irodalom

Breiting, Soren: Újrahasznosítás a lakóterületen. Hulladékkezelés és önkormányzatok. Környezetvédelmi oktatóanyag és tanári segédkönyv. Bp. Sziget, 1996. 48 o., 88. o.

Douthwaite, Richard: Short circuit. Strengthening local economies for security in an unstable world. Totnes, Devon, A Resurgence Book, 1996. xiv, 386 o.

- Döring, Ralph – Kegler, Harald – Zimmermann, Karin (coord.): People's economy – Wirtschaft von unten. Approaches towards a new social economy in Europe. Dessau, Bauhaus Dessau Foundation – Berlin, 1996. 283 o.
- Ertsey Attila (szerk.): Autonóm kistérség. Országos ajánlás. Bp. Független Ökológiai Központ, 1999. 158 o.
- Hewitt, Nicola: Útmutató a környezetvédelmi akció-tervezéshez. Európai helyi Agenda 21 tervezési útmutató. Freiburg, ICLEI Európai Titkárság, 1997. 75 o. (ICLEI útmutató a helyi önkormányzatok környezetgazdálkodásához Közép- és Kelet-Európában, 2.)
- Lányi András (szerk.): A szag nyomában. Környezeti konfliktusok és a helyi társadalom. Bp. Osiris – ELTE BTK Szociológiai Intézet Humánökológiai Szakirány, 2001. 325 o.
- Norberg-Hodge, Helena – Merrifield, Todd – Gorelick, Steven: Bringing the food economy home. The social, ecological and economic benefits of local food. Devon – Berkeley, CA, ISEC, 2000. 50 o.
- Osborne, Nancy A.: A helyi közösség erőforrásai. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 44 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)
- Önkormányzati környezetvédelmi kézikönyv. Bp. Közgazdasági és Jogi Kvk., 1999. 326 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár, 7.)
- Ötletek a fenntartható vidékfejlesztési programok tervezéséhez. Miskolc, CEEWEB, 1998. 76 o.
- Partnerek az önkormányzatok környezetvédelmi munkájában. Útmutató a települési önkormányzatok környezetvédelmi feladatainak ellátását támogató együttműködések kialakításához. Bp. ÖKO Rt, 1998. 79 o.
- Példaértékű kezdeményezések Magyarországon Bp. ÖKO Rt, 1998. 96 o. (Decentralizált környezeti tervezés és management. Tematikus útmutató)
- Szendrő Szupi József (szerk.): Kör kézikönyv azoknak, akik önszervező csoportot akarnak létrehozni, vagy ilyenben tevékenykednek. Bp. Nonprofit Humán Szolgáltatók Országos Szövetsége, 1999. 103 o.
- Vári Anna – Vásárhelyi Judit – Szirmai Viktória – Bognár Judit: Városi közösségekben folyó komplex környezetjavító – tudatformáló programok vizsgálata. Bp. BKE, 1997. 32 o. (Magyarország az ezredfordulón. MTA stratégiai kutatások).
- Vásárhelyi Judit: Közösségek identitása, autonómiája. = Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyaro.on. Bp., 2002. Tertia K. 81-90. o.
- Vásárhelyi Judit – Nagy Tamásné: Az iskola szerepe a helyi fenntarthatóság védelmében. Módszertani kalauz műhelyek számára. Bp., 2004. MKNE.
- Vásárhelyi, Judit: Local Sustainability Based on Participation and Cross-Generational Education in the Dörög Basin, Hungary = The Environment and Sustainable Development in Central and Eastern Europe. Minnesota Univ., Austrian Inst. Minneapolis. 2006.